

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א



מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

פתיחת והעמדת כסא תינוק בשבת

רק בזמן שבאים אורחים, כך שבכל השנה הכיסא עומד מפורק ומרכיבים אותו מחדש בשעת השימוש ולאחר מכן מפרקים אותו שוב, ומאחר שרגלי הכיסא תפוסות היטב במושב הכיסא, יש לדון שמה יש כאן איסור 'בונה' או איסור 'מכה בפטיש'.

ג. כיצא זה יש לדון לגבי מגש האוכל של כיסא תינוק, שפעמים רבות הוא ניתן לפירוק, ויש לדון באופן שהוא תפוס בחוזקה האם יש בכך איסור 'בונה' או 'מכה בפטיש'.

ד. עוד יש לדון בסוג הכיסאות בהם המושב עולה ויורד על גבי רגלי הכיסא, והוא נתפס בחוזקה על גבי הרגלים בהתאם לגובה הרצוי למקום מושב התינוק - האם יש בזה חשש איסור 'בונה', ולכאורה הדבר דומה לסטנדר שעולה ויורד על גבי הבסיס שלו, אלא ששם יש הברכה שתופסת בחוזקה את המיקום של שולחן הסטנדר, ובכיסא תינוק מיקום המושב מוחזק בפנטט ולא בהברכה.

וכדי לדון בנידונים השונים נפתח במקור הדין של איסור בנייה בכלים ובדברי הפוסקים בעניין.

מלאכת בונה או סותר בכלים מתפרקים

בגמרא שבת (מז.) דנו האם מותר להרכיב מיטה של 'טרסיים' בשבת, והם היו בעלי מלאכה שעשו את דרכם מעיר לעיר, ולקחו איתם מיטה מתפרקת, וכאשר היו מבקשים לישון היו מרכיבים את המיטה, וכאשר באו ללכת לדרכם היו מפרקים את המיטה. הגמרא מביאה כי רב הונא התיר להרכיב מיטה טרסיים 'רפויה', וכדעת רבן שמעון בן גמליאל שם,

המשך בעמ' ב'

במחנן המטבח בביתנו עומד כיסא תינוק מתפרק עוד מאז היו ילדינו קטנים בו היינו משתמשים בשעת האוכל. כיום, שאנחנו כבר בגיל העמידה ואין בביתנו תינוקות, איננו רגילים להשתמש בו בקביעות אלא כאשר באים להתארח אצלנו בשבתות הנכדים ובני המשפחה המורחבת.

בשבת האחרונה בבואנו להרכיב את כיסא התינוק העיר לנו אחד האורחים, כי כאשר אין הדרך להשתמש בכיסא זה באופן קבוע, יש בעיה לפרק ולהעמיד אותו בשבת. רצינו לברר את הפרטים אם אכן ישנה בעיה כזו: תשובת מורינו הרב שליט"א:

השאלות ההלכתיות המצויות בכיסא תינוק

בכיסאות תינוק ישנם כמה נידונים הלכתיים לגבי הרכבתו בשבת: א. כיסא שאינו מתפרק מרגליו, אלא רק מתקפל כדי לתפוס פחות במקום כאשר אינו בשימוש, ובה דבר מפורש בשו"ע (סימן שטו סעיף ה) שמותר ואין בדבר חשש בונה או של עשיית אוהל.

ב. כיסא שכדי לחסוך במקום אחסון הוא מתפרק לגמרי מרגליו, ועל מנת להשתמש בו בחזרה יש צורך להכניס את ארבעת רגליו לפינות תחתית המושב, שם הרגלים נתפסות על ידי 'פינים' כדי שלא יצאו בחזרה החוצה כאשר מרימים את הכיסא. כאשר יש תינוק בבית אין רגילים להוציא את הרגלים מתוך הכיסא, מפני שיש בדבר טורח מועט, אולם בבתיים של מבוגרים שהתינוקות אינם תדירים אצלם בבית, רבים נוהגים להעמיד את הכיסא

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

האם יוצא ידי ספירת העומר בשאלה

לאחר שביקר 'על ספירת העומר', הסתפק מה סופרים באותו היום ופנה אל חבריו בלשון שאלה: 'היום יום פלוני?' חבריו השיבו בחיוב. האם יצא ידי חובה: תשובת מורינו הרב שליט"א:

בכף החיים (סי' תפט ס"ק סא) כתב שאין דרך למנות בלשון שאלה, ולכן יוכל לחזור ולספור בברכה.¹

רב בית הכנסת ששכח לספור

רב בית הכנסת ששכח יום אחד לספור ספירת העומר ולכן אינו יכול לספור עם ברכה, האם יכול לבקש מאחד מהציבור שלא יברך והוא יברך במקומו ויוציא אותו בברכה:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

נחלקו הפוסקים בשליח ציבור, או רב ומורה צדק,

1. וכו' בארחת חיים (פסקא) ודבעת תורה למהרש"ם, וכן הורה הגר"ש וואזנר (קובץ מכתלי לוי נסן עמ' פד אות ז), ובפסקות לפי הפוסקים הנ"ל כלל לא נחשב ספירה, וממילא למותר - אם לא ספר שוב - לא יוכל לברך. יש לעיין כי לכאורה ממה שהש"ע נתן עצה לומר כן וכן ספרו אמתו, ולא הציע לומר בדרך שאלה, משמע שיצא בלשון שאלה, אף כי לדחות, כי א"ו עצה טובה, לפי שהחבר לא יבין כן כיצד לספור.

2. כן נספק בשערי תשובה (סי' תפט בקבל) בשם ברכי יוסף ודקטין כהרבה פוסקים שכתבו כן (כנסת הגדולה סגת דחיי וביד דוד פסקא פני חדש), וכן בפרי מגדים (שו"ת סי' קכ"ב) בשמו, וכך פסקתו (פסקא), ש"ת שכתב הלוי (ח"ד סי' קנז). ומקורו בירושלמי (מגילה פ"ה פ"ג) וכן עיר אינו מוציא בן כרך וכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא.

3. שו"ת דברי משה (ח"א סי' י) בשם שו"ת אהל אברהם (להגרא"א סא"ס א) ושכן מובא במדרש פנחס להרה"ק מקוריי"ז ע"ד דף לא: שמי שדילג ספירת יום אחד, מותר להוציא אחר ויספור בברכה, ושכן נהג הרה"ק מברדיטשוב ז"ע לענין ברכת התורה כשהיה מסופק אם חייב בה כמי שספר תהלה לדוד

(סי' תפט), ונב"ת הר צבי (ח"א סי' טז) מבין שהגרי"ל מבריסק עשה כן מעשה בהיותו מתפלל כש"ץ והוא לא היה יכול לברך, שביקש מאחד מהמתפללים שלא יברך והוא הוציא בברכה, ונב"ת הר צבי (שם) רוצה לעשות כן מחלוקת בין הירושלמי לבבלי על פי הגמרא ב"ה (כ"ג) שכל שכבר קיים המצוה ויצא ידי חובתו, אעפ"כ יכול להוציא אחרים ידי חובתם, וכן כאן מ"ר זה דומה לאדם שכבר ספר שיהיה להוציא את שאינו בקי, והירושלמי במגילה דימה לחרש

שאינם יכולים לספור עם ברכה מחמת שחיסרו לספור יום אחד ויש בדבר משום פחיתות בכבודם, אם אפשר לתת להם עצה זו - שאחד המתפללים לא יברך והם יברכו ויוציאוהו בברכה: שורש המחלוקת, האם לאחר שחיסר יום אחד, הרי הוא כמי שאינו 'בר חיובא' במצווה זו, שאינו יכול להוציא את החיוב, ויש אומרים³ שאינו בגדר אינו 'בר חיובא', שהרי בעצם הוא חייב במצווה אלא שכעת אינו יכול לקיימה וכמי שכבר יצא ידי חובה שאף על פי כן מוציא אחרים ידי חובתם. ויש שכתב ששליח ציבור קבוע וכן ורב ומורה צדק שדרכו תמיד לספור ברבים יכול לסמוך על המקילים.⁴ ויש שהקילו לרב ומורה צדק - שאם לא יוכל לספור יהיה בדבר משום זלזול לכבוד התורה, שאף ללא העצה לבקש מאחד מהקהל שלא יברך, הרי הוא יכול לספור בברכה ולסמוך על דעות הראשונים שאף אם חיסר יום אחד מקיים המצווה בכל יום בפני עצמו.⁵

נעשה בר מצוה בימי הספירה

ילד שנעשה בר מצוה בתוך ימי ספירת העומר,

שטוה וקטן שהם פטורים בעצם, דבן עיר מעולם לא נתחייב ולא יתחייב כל זמן שלא עקר דירתו ומחוסר מעשה הוא, אבל לגבי ספירת העומר בעצם הוא בר חיובא וכבר נתחייב בה וכן גם יתחייב בשנה הבאה בלא שום מעשה, ראה גם מועדים וזמנים (ח"ב סי' קפ).
4. שו"ת דברי משה (שם עפ"י הברכי יוסף בשם ספר 'שכתב לדוד' (סי' טו) שם כתב לחלק כן.
5. כתב בשו"ת שבת הלוי (ח"א סי' צו). וראה בספר אוצר החיים להרה"ק מקומראן ז"ע (פרשת אבדו פסוק טו) שתלמידיו הבעש"ט ז"ע נהניו לספור בברכה אף בדילג יום אחד, כדעת רוב בני רוב מנין של הראשונים והפוסקים, ונב"ת דברי משה שם מבין שאם בשם הגאב"ד הגרמ"א פריינר שמקובל בידי בשם הרה"ק מצאנו ז"ע שהורה הלכה למעשה שיכול להמשיך ולספור שאר הימים בברכה, אמנם למעשה כתבו בשו"ת בית שלמה (סי' ק) ואורחות חיים (תפט סק"ד) שאף שמסבירא היה לנו להורות להמשיך לספור בברכה, מכל מקום כיון שנתפשט המנהג כפסק השולחן ערוך בלא ברכה אין לשנות המנהג.

6. במנחת חינוך (פסוק שו"ת א) כתב שלסוברים שכל יום עומד בפני עצמו ואף אם לא ספר יום אחד יכול לספור בשאר הימים, בוודאי גם קטן שהגדיל באמצע ימי הספירה יכול למנות בכל הימים שאחר שהגדיל. אמנם לשיטת הסוברים שאם לא מנה יום אחד אינו יכול למנות עוד, זה ברור שאם לא מנה בימים שהיו קודם שהגדיל פטוט הוא שעכשיו אינו יכול למנות. אך אם מנה בכל הימים שקודם שהגדיל, מסתפק במנחת חינוך אם מחויב להמשיך ולמנות לאחר

האם יכול לצרף את הימים שהתחיל לספור בקטנותו ולהמשיך לספור עם ברכה לאחר שהגדיל, או שאין זה בגדר 'תמימות' כיון שספר כשלא היה בר חיובא:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

קטן שהגדיל לעצמו נעשה 'בר מצוה' בתוך ימי הספירה, והקפיד לספור ספירת העומר לפני היותו בר מצוה מידי יום ביומו, ימשיך לספור בברכה גם אחרי היותו בר מצוה.⁶

מאכל פרווה שטוגן במחבת חלבית נקיה - לאכלו עם בשר

טיגנתי מאכל צ'יפס פרווה במחבת חלבית שהייתה נקיה. האם אפשר לאכול את הצ'יפס עם בשר:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

אם הכלי 'בן יומו', כלומר, שטוגן בו מאכל חלבי באותו יום, לבני ספרד הפוסקים כשולחן ערוך מותר לאכול את הצ'יפס עם בשר, אבל לבני אשכנז הפוסקים כרמ"א אסור.⁷ בדיעבד שכבר עירב את המאכל הפרווה עם בשר מותר.⁸ ואם אינו בן יומו מותר.

וכמו כן קטן שהגדיל, המצוות שקיים בזמן שהיה קטן, שהיה אז פטור מהמצוות, אין נחשב שקיים. וכתב האבני נור, שכיין שזין או תלוי במחלוקת הפוסקים, יספור בלא ברכה. וכן כתב בשו"ת פרי הארץ (ח"א אות ס"א). והבא הברכי יוסף סי' תפט אות כז, שקטן שהגדיל באמצע ימי ספירת העומר, יספור בלא ברכה. אמנם בשערי תשובה (שם סק"ד) כתב, שאם ספר ספירת העומר בימים שהיה בהם קטן, גם להפרי הארץ יכול לספור בברכה לאחר שנעשה גדול. ובצינונים לתורה (להגרא"א ענ"ל, ח"ב) כתב, שאף אם נאמר שמה שספר בקטנותו אינו מועיל להצטרף להשלים לספירת גדלות, מכל מקום עדיין שייך להמשיך את חיובו מדיון מצוות חינוך, בין אם המצוה על הבן ובין אם המצוה על האב, מכל מקום חיוב זה ממשיך אף נוסף מדיון חינוך, אבל גדול זה שבשנה זו שנעשה בר מצוה אין לו חיוב מן התורה, ממשיך חיוב החינוך מדברנו. וראה בצינונים לתורה שם שם פ"ה, והאם כיון שחיובו מדברנו אינו נוסף יכול להוציא אחרים גדולים המחויבים מעיקר הדין, ודעתו נוסה שיכול להוציאם, עיין שם.

7. נחלקו השו"ע והרמ"א בדין ג' נ"ט בר נ"ט: השולחן ערוך (י"ד סי' ס"א) מתיר לתת בזה התרגומות ביצה שנחשלה במים בקדירה חולבת אפילו לכתחלה. אבל הרמ"א פסק כיש מחמירין (ר"ח, הרי"ב), הרשב"א המור"ח (הא"י) לאסור בצליה ובישול נותן טעם בר נותן טעם.
8. לענין דיעבד הרמ"א מקל, והש"ך מבא את דעת המהרש"ל לאסור גם דיעבד, ויר"ש יחמיר, אמנם להלכה אפשר להקל כרמ"א.

לתגובות:

9917936@gmail.com

לשאלות בהלכה:

rav@abiryaakov.com | 803-9999-02 שולוח 2

מכתלי בית ההוראה

דין נאמנות בטעימת ישראל

שאלה זו נידונה בבית המדרש: אדם שאכל מאכל בשרי ואסור כעת באכילת חלב, ולפניו יש מאכל שנשפך לתוכו קצת חלב, ובמידה ויש בחלב בנותן טעם במאכל הרי שהוא אסור באכילתו; האם אפשר לסמוך על טעימת ישראל שיאמר שאין במאכל טעם חלב על מנת להתירו?

תשובה: הנה הרמ"א כתב בשו"ע יור"ד (סימן צח סעיף א') 'שאינו אנו נוהגים בכשיו לסמוך אע"פ כוכבים ומשערינן הכל בשישים'. ויש לעיין מה טעם הרמ"א להחמיר לא לסמוך על עובד כוכבים ועל פי זה לראות האם שייך טעם זה בישראל.

הב"ח כתב שהטעם הוא כיון שבשכיל להאמין לגוי צריך שיהיה מסיח לפי תומו, שלא יידע שנשאל על המאכל בשביל להתיר אותו שאז חוששים אולי ירצה להכשיל את הישראל באיסור, והיום רוב הגויים יודעים מנהג ישראל וזה לא מסיח לפי תומו. במנחת כהן (ח"א סוף פ"ו) כתב שאף שבזמננו היו סומכים על גוי אומן כיון שיהיה מורעא ואומנותיה (שלא רוצה להפסיד פרנסתו), אבל היום אפילו אומנים מצוים להטעות את ישראל ולא סומכים עליהם. ברעק"א כתב הטעם בדרך אפשר, שחוששים לסברת מורה"ר גרשון (המובא בשו"ע צח ס"ק ב') שצריך גוי אומן משום שרק הוא בקי בטעם אבל אפשר להאמין לו רק אם הוא מסיח לפי תומו, ומאידך חוששים לשיטות שאפשר לסמוך על גוי אומן רק כשהוא לא מסיח לפי תומו שאז חושש יותר להפסיד אומנתו ולכן אין אפשרות לבדוק זאת.

ולפי כל אלו הטעמים על ישראל נזכר לסמוך, שהרי לא שייכים בו סברות אלו עכשיו שכן פסק הרמ"א (ס"ק א') וכן פסק הש"ך (ס"ק ה'), ודייק את זה מלשון הרמ"א (צח סעיף א') 'סימן צב סעיף א' (וב) שכתב 'אע"פ כוכבים, משמע שעל ישראל סומכים, והפ"ח (ס"ק ה') והכו"פ (כח"י ס"ק ה') וכן פסק רעק"א (שם ד"ה ואין נוהגים כן נראה בסופו ובסימונו צו ד"ה מן הש"ך ועיין בסופו בשו"ע ר"ק בדעיבד ולא כדעתו, וכן פסקו המנחת יעקב (כלל פ"ה סק"ט) והחכמת אדם (כלל נ"א דין ו) והפרי"מ (ס"ק ה' בשפ"ד).

ומה שכתב הפ"ח (כלל ס"א דין א') שאין אנו בקיאים בטעימה זו, כבר כתב הש"ך (שם בספרו הארוך) שזה דווקא יש לגבי צנן ע"י סכין שבלוע בחלב ורוצה לאוכלו עם בשר ורוצה לטעום את הצנן האם יש טעם של חלב כיון שנאסר רק כדי נטילה וכדי נטילה אסור גם כשאין טעם כיון שלא מתפשט בשווה או גם טעם ולא היה טעם יכול להיות שבמקום זה לא היה טעם, אך במקום אחר יש טעם אבל בבישול שמתפשט בשווה אפשר לסמוך על טעימת ישראל. עוד כתב שם (ס"ק ה') שזה דווקא לכתחילה אבל בדעיבד מותר, וכתב הפרי"מ (משבצות זהב ס"ק ד') שאפשר שגם ה"ו יודה לש"ך בזה שבדעיבד מותר.

מאידך אפשר לומר שטעם הרמ"א זה כיון שהיום נחלשו הטעמים ואי אפשר לסמוך גם כשלא מרגישים טעם וכלשון התורת חטאת (כלל ס"א דין א') שאין אנו "בקיאים" בטעימה זו, ויתכן גם לומר שחוששים לשיטת רש"י שכל מה שכתוב בגמרא לבדוק על ידי טעימת גוי זה דווקא כשיש ס' ולחומרא לארואת שאין טעם, אבל כשאין ס' בודאי אסור אפילו על ידי טעימה ולפי זה גם בישראל יש לחוש (עיי' שם ש"ך ס"ק כ"ט ופמ"ג (שם) ורקע"א (ד"ה ואין נוהגין) וכן פסק הלבוש (צח סעיף א') הביאו הש"ך וכן הביא הפת"ש בשם הבכור שור (חולין צו) וחזו"ת דעת (ביאורים אות ב') וחידושים אות א' מטעם אחר עיי' שם) ובבית הלל (סעיף א') וביד יהודה (פיה"א ס"ק ה') ופיה"ק ס"ק צ"ב ובכ"ז החיים (סק"ב) הכריע להקל בטעימת ישראל בהפסד מרובה.

אמנם כל זה בנידונינו שמדובר באיסורים ממש, אבל לגבי המנהג לא לכול בשר בתשעת הימים כתב הפרי"מ (א"ח סימן תקנא א"א סק"ט) שלכו"ע מותר לטעום עם הלשון אם יש בתבשיל טעם בשר ולהתירו, וכן פסק המשנ"ב (תקנ"א שער הציון סק"ח) וטעימה כהאי גוונא אפשר דשרי.

העולה לדינא:

א. רוב הפוסקים פסקו להתיר לסמוך על טעימת ישראל בדבר איסור, מאידך יש שאסרו וצריך שאלת חכם. ב. לגבי איסור אכילת בשר בתשעת הימים אפשר להקל לטעום בלשון ואם לא מרגיש טעם להתיר את התבשיל.

ועל פי זה נראה שגדר הרכבת כיסא תינוק הוא 'הידוק', שכדי לפרקו נדרש להשקיע בכך מאמץ והרי זה בגדר הרכבה מהודקת. וגדר הרכבת המגש הוא 'רפוי', שהוא מתפרק בקלות והרי זה הרכבה רפואה.

הידוק בכלי שאין דרכו בתקיעה

בשולחן ערוך (סימן שיג סעיף ו) נפסק כי אם דרכה של המיטה להיות רפואה מותר לתתה. בגדר דבר שדרכו להיות רפוי שאין בו גזירה שמא יתקע במגן אברהם (ס"ק יא) מחלוקת ראשונים: א. דעת הראב"ד שהגדר הוא כלי 'שאינו אדם מקפיד עליהם אם יתנענע בתוך החור', והכלי שיש בו גזירה הוא כלי שלתיקונו צריכים להעמידו בדוחק, שבו יש חשש שמא גם יתקענו בגבורה ואומנות. ב. אבל הסמ"ג (לאוין סה במלאכת בונה) חולק בגדר כלי שיש בו גזירה הוא דווקא כלי שלתיקונו צריכים גבורה ואומנות, ומשמע שאף אם תיקונו הוא בדוחק, אין צריכים לחוש שמא גם יתקענו בגבורה ואומנות.

וכעין מחלוקת זו ביאר המשנה ברורה (סימן שיג ס"ק מה) במחלוקת מהר"ם מרוטנבורג והטור ביכוס של פרקים, שאכן יש מקום להדק כוס של פרקים בחזק רב עד שיחשב כתקיעה, אלא שאין דרך לעשות כן, ודעת מהר"ם לאסור שהרי אפשר לתקוע, ודעת הטור להתיר שהרי אין דרך בני אדם לתקוע ולא שייך לגזור. [אם שיש לחלק, הטור הקל דווקא בכוס של פרקים שבני אדם נמנעים מלתקוע כדי שלא להקשות מאוחר יותר על פירוקם, וכמבואר בשו"ע הרב (סעיף כא) שטעם זה בכוס של פרקים מותר גם 'הידוק' אחרי שאין כלל חשש לתקיעה].

גם להראב"ד שאסר בכלי שתיקונו בדחיקה, האיסור דווקא מצד החשש שמא יתקע, וכמבואר בדבריו, אבל בכלי שאין בו מציאות של תקיעה כלל, אין שייך בו גזירה, ומטעם זה כתב הטור שביכוס של פרקים 'שאינו דרכו להדקו בגבורה אין גזירה, וגם מהר"ם מרוטנבורג שאסר הוא מפני שיש אפשרות של תקיעה, אבל כשאין כל אפשרות של תקיעה בודאי לא שייך גזירה שמא יתקע.

הידוק בכלי שאין בו אפשרות של תקיעה

בגמרא (ביצה יא:) מבואר שהגזירה שמא יתקע את תריסי החנויות נאמר בתריס בו יש ציר שמצד אחד נתפס למעלה ומצידו השני נתפס למטה, אבל כאשר הציר נתפס באמצע אין חשש שמא יתקע, ונחלקו בית שמאי ובית הלל האם גזרו ציר של אמצע אטו ציר של הצד. ומבואר שכאשר אין חשש שמא יתקע אין איסור כלל, ומהו למדו הפוסקים לכמה אופנים שאין חשש שמא יתקע שאין גזירה.

במגן אברהם (סימן שיג ס"ק ט) הוציא מזה דין: 'ונראה דצירים שלנו העשויים ברזל לא שייך למיגור שמא יתקע, דהחור רחב ואי אפשר לתקוע יותר. אבל במדרכי משמע קצת דאסור, וזה לשונו: 'אסור להחזיר דלת תיבה גזירה שמא יתקע, פירוש שמא ישים הצירים [פירוש דיחברם במסמורות] דהוי בנין חסוב'. והיינו שלדעת המדרכי אין חשש רק שמא יתקע, אלא גם שמא יביא צירים חדשים, וזה שייך גם בצירים של ברזל, ומבואר שכאשר אין חשש כלל אין גזירה שמא יתקע, והובאו דבריו בכל הפוסקים להלכה. [מור וקציעה (שם) ערוך השולחן (סימן שיג סעיף כט) משנה ברורה (שם ס"ק לח).] ומכאן למד הגרש"ז אויערבאך (שמירת שבת כהלכה פרק יא סעיף לו הערה קמו) לגבי כל הברגה שלא שייך בה שמא יתקע שהיא מותרת.

וכן מבואר בשבט הלוי (חלק ו סימן לב) שהרב השואל דן על הברגת סטנדר מתכונן, ובתוך הדברים הציע לחדש שהדבר מותר מצד שבהברגת הסטנדר יש רק הידוק ואין חשש תקיעה, שהרי הבורג אינו יכול להיכנס לתוך הברזל, והגר"ש וואזנר הסכים לדבריו בסיום התשובה.

במאמר מרדכי (סימן שיג ס"ק יא) היה פשוט שלא שייך תקיעה בהברגה, ולכן התפלא מאוד על המגן אברהם (ס"ק יא) שכתב לכאורה בהברגה, שהרי דעת כל הראשונים עולה שכל האיסור שמא יתקע ובהברגה מציאות של תקיעה, וכתב שאמנם לדעת הרמב"ם (פרק כב הלכות כה-כו) נראה שהגזירה שמא יתקע נאמרה דווקא בחיבור של דלת לשידה, אבל בהרכבה של כלי שלם האיסור הוא מצד 'מחזי כבונה', וכתב שלפי זה אפילו בהברגת שני חלקי כלי הגם שאין חשש שמא יתקע, הרי זה 'מחזי כבונה' ואסור לדעת הרמב"ם, וכתב כי הגם שהיה ראוי לפסוק כדעת רוב הראשונים ופשוטו השו"ע, כיון שהדבר יצא מהפה של המגן אברהם נכון להחמיר כדעת הרמב"ם.

המשך בעמ' הבא

אבל אם מרכיבים את המיטה בחוזקה - חייב חטאת, וכן פסקו כל הראשונים (ר"ף כא: ר"ש סימן כה, רמב"ם שבת פרק כב הלכה כו) והשו"ע (סימן שיג סעיף ו).

והנה בגמרא מבואר בכמה מקומות שאין מלאכת בניה וסתירה בכלים (שבת קכב: עירובין לה. ביצה יא: כב.). והקשו בתוס' (שבת קכב:) שהרי בגמרא (שם) נפסק כי המכניס את ידיו העץ לחור הפטיש חייב משום בונה. ויישובו, שהדין שאין בניין בכלים נאמר דווקא בכלי המתפרק ומתחבר חזרה בכל פעם, וכמו תריסי החנויות (ביצה יא:) או מנורה של פרקים (ביצה כב.), אבל בניין גמור של כלי חייב חטאת. וכתבו שזה הטעם שמטה של טריסים שתוקעים אותה בחוזקה חייב חטאת, כי תקיעה בגבורה ואומנות אפילו בכלי של פרקים נחשב למלאכת בניה בשבת. וסיימו (שם): 'ואין חילוק בין כלים לקרקע, אלא במקום שאין חיזוק ואומנות, דבכלי לא חשיב בנין ובקרקע חשיב בנין'. וכעין זה כתבו גם שרם הראשונים (שבת קכב:) בארצות חיים (שבת סימן קכא) ובכל בו (סימן לא).

כלי שדרכו בתקיעה אסור גם ברפוי

יסוד זה שיש מלאכת בונה גם בכלים באופן שיש גבורה ואומנות כתב גם בסמ"ג (לאוין סה), והביא ראה מהגמרא (שבת קכב:) בדלת של שידה תיבה ומגדל שהתפרקו שאין להחזירם בשבת, וביאר רבא כי הגם שאין בניין וסתירה בכלים בכל זאת אסור גזירה 'שמא יתקע'. מבואר כי כאשר תוקע בחוזקה ובאומנות יש מלאכת בניה גם בכלים, וכתב שבו מתבאר הדין שהתירו מיטה רפואה של טריסים, וכונתו, שהרי תיקונו אינו בדרך של גבורה ואומנות לא שייך בהם גזירה.

וכן כתב הבית יוסף (סימן שיג) שמשלשן הרמב"ם (שבת פרק כב הלכה כו) נראה כי הטעם שדלת של שידה תיבה ומגדל אסור להרכיב שמא יתקע, ובמיטה של טריסים רפואה התירו להרכיב ברפוי, משום שהמיטה בנויה ביסודה להיות רפואה ולכן מותר, אבל אם הוא עשוי להיות מהודק אף על פי שעשוי כשמחזירו מניחו רפוי אסור.

וכן מוכח גם בארצות חיים (שבת סימן קכא) ובכל בו (סימן לא) שהביאו את הדין שאין מחזירים את הדלת שמא יתקע, וכתבו עליו כי מהר"ם מרוטנבורג אסר להרכיב 'כוס של פרקים' שדרכו להיות מהודקת, והתיר להרכיב כוס שדרכה להיות רפואה, ומוכח שבדרכו להיות רפוי מותר, שאין לגזור בו שמא יתקע. וכתב הבית יוסף (שם) שגם מדברי הטור שנחלק על מהר"ם מרוטנבורג והתיר 'כוס של פרקים' מפני 'שאינו דרך להדקו כל כך', מוכח שאם היה דרך להדקו היה אסור להרכיב את הכוס אפילו בדרך רפואה.

וכתב הבית יוסף שכן מפורש גם בראב"ד (כל בו סימן לא, ארצות חיים שבת סימן קלד) שכתב 'דברים שאין אדם מקפיד עליהם אם יתנועע בתוך החור מותר להכניסן בחורו, שאין לגזור שמא יתקע אלא בדבר שצריך להיות מעמידו בדוחק', ומוכח שאם דרך לדחוקו אסור להרכיבם אפי' בדרך רפואה.

שלוש דרגות בכלים

מתוך דברי הגמרא לגבי מיטה של טריסים מוכח שיש שלוש דרגות בבניה של כלים: א. תקיעה שאסורה מאדוריתא. ב. הידוק שאסור מדרבנן שמא יתקע. ג. ורפוי שמתיר לדעת רבן שמעון בן גלמליא שהלכה כדבריו. חילוקים אלו מפורשים בטור (סימן שיג) ובקיצור פסקי הרא"ש (שבת פרק ו סימן כה) סימן כה) וזה לשונו: 'מטה של פרקים אסור להחזירה בשבת ולהדקה, ואם תתקע חייב חטאת, ואם היא רפואה מותר לתתה', והרבה להוכיח זאת בחזון איש (שבת סימן נ' ריש ס"ק י') מתוך דברי הגמרא עצמה.

וכאמור בבית יוסף כתב כי במיטה שדרכה בתקיעה אסור גם לתקנה רפואה, גזירה שמא יתקע, וכן פסקו הרמ"א (סימן שיג סעיף ו) וכל האחרונים. [אמנם בחזו"א (שם) נחלק שמתיר לדעת רבן שמעון בן גלמליא שכל מה שדרכו להיות רפוי מותר, ואין צורך להחמיר בשבת כדבריו].

יש קצת קושי לעמוד על שלוש הדרגות באופן מדויק, ובארצות שבת (חלק א פרק שמיני) כתבו (סעיף מ): 'וענין התקיעה הוא שמחבר את החלקים זה לזה בחיבור גמור עד שהם נחשבים כמאחדים, כגון שחיברם במסמרים או בברגים או הדביקם בדבק, או הידקם באופן חזק מאוד'. (סעיף מה): 'ונראה שכל שצריך להשקיע מאמץ בפירוק הכלי הרי זה בגדר הרכבה מהודקת, וכל שאפשר להפריד את החלקים זה מזה בקלות הרי זה הרכבה רפואה'.

בענין סמיכות ברוך שאמר לישתבח

ראובן נוהג להתפלל כל יום במנין קבוע. לפעמים קורה לו שהוא קם קצת באיחור, ועל מנת שיוכל להספיק את התפילה עם החזן, הוא מתחיל לומר קרבנות תוך כדי הליכתו לבית הכנסת, ואם קצת יותר מאוחר הוא מתחיל בלבול ומפני קוצר הזמן החליט על דעת עצמו שהוא מתחיל לומר קצת פסוקי דזמרה ואחרי שילבש טלית ותפילין יברך 'ברוך שאמר' וימשיך היכן שהוא אוהו, ויהי כאשר הוא הגיע לבית הכנסת לבש טלית ותפילין ומרוב בלבול ומפני קוצר הזמן החליט על דעת עצמו שהוא 'ברוך שאמר'. כשנזכר כבר היה לפני 'שתבח' ולא ידע מה עליו לעשות, האם להמשיך 'שתבח' ללא 'ברוך שאמר', או לומר 'ברוך שאמר' ולומר שוב אשרי ואח"כ לומר ישתבח:

תשובה: עיין שו"ע א"ח (סימן נג ס"ב): אין לומר ישתבח אלא א"כ אמר ברוך שאמר וקצת פסודו"ז. ובמשנ"ב (שם) כתב דהטעם דישתבח אינן הברכה אחריה שנתקנה לומר אחר פסודו"ז ומתחלת בלא ברוך כי היא סמוכה לברכת ברוך שאמר על כן אין לומר אותה בלא ברוך שאמר. ועיין בביתאור הלכה (ד"ה אמר) ובדיעבד מי שדילג ברכת ברוך שאמר ונזכר אחר שכבר אמר פסודו"ז לא יוכל עוד לברך ברוך שאמר כי היא נתקנה קודם פסודו"ז דווקא וכבר יצא י"ח באמירתו ומ"מ יוכל לומר ישתבח דלא גרע מברכת הנהנין שמי שלא בירך לפניו דאי יכול לברך אחריה.

לפי"ז אם נזכר לפני שסיים פסודו"ז ודאי יכול לברך ברוך שאמר ולהמשיך היכן שזמנו ואח"כ יאמר ישתבח, ובש"ת יביע אומר (ח"ח ס"ו) כתב דשירת הים נמי בכלל פסודו"ז אף שעיקר פסודו"ז הם מתהילה לדוד עד כל הנשמה. אבל אם נזכר לאחר שכבר סיים לגמרי שירת הים הפסיד ברכת ברוך שאמר ואין יכול לברך ברוך שאמר ולומר שוב אשרי מכיון שיצא יד"ח פסודו"ז. אבל ישתבח עדיין לא הפסיד. ויש לציין שיש חולקים וסוברים שיכול לחזור ולומר אשרי ועל סמך זו לברך ברוך שאמר, עיין בשבט הלוי (ח"י ס"י יז). ואם אמר כבר ישתבח לכל הדעות הפסיד ברוך שאמר.

מענין לענין באותו ענין, יום אחד כשראובן אחז באמצע פסודו"ז והחזן במרוצתו כבר הגיע לקידוש וברכו, בטעות המשיך ראובן עם החזן ברכת יוצר ונזכר באמצע שעדיין אוהו באמצע פסודו"ז ועדיין לא אמר ישתבח והספק האם הפסיד ישתבח או שיכול להשלימו היכן שאוהו או להשלימו במקום אחר.

עיין (סימן נד ס"א) ישתבח אינו פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר ששתיהן נתקנו על פסודו"ז זו לפנייהם וזו לאחריהם, ועפ"ז כתב הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה חפלה פ"ו דבר הלכה אות כ) שמי ששכח לומר ישתבח והתחיל יוצר אור שהפסיד ישתבח דהוא ברכה סמוכה לברוך שאמר. וכן פסק הרב אלישיב, אבל יש חולקים וסוברים שגם אם התחיל יוצר אור לא הפסיד ישתבח מפני שהכל הם שבת והודיה להש"ת עיין יביע אומר (ח"ח ס"ו) וש"ת להורות נתן (ח"ז ס"י) ועיין עוד בשיח השדה (ח"ג ברכות לד ב) להגאון ר"חיים קניבסקי זצ"ל שפסק כן והוסיף שיאמר ישתבח בין יוצר המאורות לאהבה רבה ויאמר ג"כ כמה פסוקים לפניו.

ובס' עיניו הלכות (ח"א סו) בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל כתב דאף מי שלא אמר בכלל לא ברוך שאמר ולא ישתבח יתכן שיכול לאמרו בין יוצר המאורות לאהבה רבה כמו שכתוב שמואל ברוך אשר יצר וברכת ברך ורעם באמצע פסודו"ז מפני שאם ימתין עד לאחר התפילה יפסיד ברכות אלו א"כ ה"ה כאן אם ימתין עד לאחר התפילה ודאי יפסיד ברכות אלו ולכן יכול לאמרו שם.

העולה לדניא:

- מי ששכח לומר ברוך שאמר, אם נזכר קודם שסיים פסודו"ז לאמרו שם וסיים פסודו"ז ויאמר ישתבח שלאחריה.
- אם סיים פסודו"ז לגמרי דהיינו שסיים שירת הים לשיטת הביאור הלכה הפסיד ברוך שאמר אבל ישתבח לא הפסיד דלא גרע מברכות הנהנין.
- אם נזכר לאחר שכבר סיים ברכת ישתבח לכו"ע הפסיד ברוך שאמר.
- שכח לומר ישתבח ונזכר לאחר שהתחיל יוצר אור נחלקו האחרונים אם יכול להשלים ולומר ישתבח בין יוצר המאורות לאהבה רבה. והרבה מקילין בזה.

של שימוש גם בלי המכסה, והוא רק הרכבה של שני כלים שונים לשמש כאחד. ויש אומרים שכלי העשוי להתקיים בהרכבתו רק לזמן קצר ביותר, אינו נחשב כבנייה כלל ומותר אפילו בדרך של גבורה ואומנות.

הרכבה ראשונה של הכיסא

אמנם כל ההיתר להרכיב את הרגלים למושב של הכיסא תיגון אינו שייך בפעם הראשונה שמרכיבים את הכיסא, וכמובאר לעיל שעשייה חדשה של כלי נחשב לעולם למלאכת בונה, ומאחר שזה גם גמר מלאכת הכיסא, שייך כאן איסור 'מכה בפטיש', אבל את המגש מותר להרכיב גם בפעם הראשונה שהרי אין בהרכבה שלו גמר מלאכת הכיסא או המגש, כי הם שני כלים נפרדים שרק משמשים יחד, ואין בהרכבה שלהם לשמש יחד כלי חדש לעבור באיסור בונה או מכה בפטיש.

דין כיסא תיגון

כיסא תיגון הוא כלי של פרקים. פעמים שרק המגש שבו מתפרק, פעמים שהוא עצמו עולה ויורד על גבי רגלי הכיסא, ופעמים שהמושב עצמו מתפרק לגמרי מהרגלים שלו.

ונתבאר כי כלי של פרקים שבנייתו בדרך של גבורה ואומנות אסור לתקנו אפילו בדרך של רפוי, אבל כיסא תיגון שהמושב מתפרק מרגליו, הגם שחיבורו נעשה בדחיקה, אין בהרכבתו בדרך כלל צורך לגבורה ואומנות, ולכן לא שייך לגזור בו שמא יתקענו בגבורה ואומנות.

וכל שכן המגש שבו שמותר לפרקו ולהרכיבו, כי לא מבעי לביאור שולחן ערוך הרב בדעת המגן אברהם, שטעם ההיתר במכסה כלי מתברר שמותר לפתחו ולסגורו לפי שהמכסה ביסודו מיועד לפתיחה וסגירה בכל שעה, הרי גם את המגש של הכיסא תיגון הדרך לפרקו כדי לנקותו או כדי להוציא את התיגון, אלא גם לדעת ה"ט"ו וביאור הלבושי שרד והחזו"א בדעת המגן אברהם, שטעם ההיתר במכסה לפי שיש לכלי שימושים עם מכסה ובלי מכסה, ואין לו בנייה של הכלי או סתירתו, גם כאן השימוש של כיסא מצריך שיהיה אפשר להוציא מדי פעם את המגש כדי לנקותו או כדי להוציא את הילד, ואין זה נחשב כבונה את הכיסא או כמפרקו.

מטעם זה יש להתיר גם להוריד או להעלות את מושב הכיסא על גבי רגליו, שהרי אין כאן בניה או סתירה כלל, ואין זו דומה לאיסור לקנה של סידד"ן (שבת מז.) שהיו מארכים ומקצרים אותו על ידי חלקים אחרים שמוספים עליו ופוחתים ממנו, מפני ששם מוסיף חלקים לבנות את הקנה, אבל כאן משתמש באותם החלקים אלא שפעם משתמש בהם בדרך שהכיסא נלמדה ופעם בדרך שהכיסא למטה, והכל רק שימושים שונים בכלי אחד אבל אין כאן כל בניה או סתירה, ומטעם זה כתב בשבט הלוי (הל' ו סימן לב) להתיר להעלות ולהוריד את הגובה של סטנדר מתכונן. ובמה שהכיסא מתקפל אין חשש לעשיית אוהל וכמובאר בשו"ע (א"ח ס"י שטו ס"ה), ובמשנ"ב (שם ס"ק כג).

כסא תיגון שמורכב לתקופה ארוכה

מעתה יש לדון בנדון שאלה זו, שאין רגלים לפרק ולהרכיב את מושב כיסא התיגון מרגליו בכל שעה, ואין עושים כן אלא רק לעיתים רחוקות, ויש לדון שמא כל ההיתר שאין בניין והסתירה בכלים נאמר דווקא כאשר פירוקם והרכבתם תדירים, וכמו הדוגמאות שנקטו הראשונים 'תריסי החנויות' או 'מנורה של חוליות' או 'מיטה של טרסיים', אבל בכלי מתפרק שאין דרך לפרקו שמא יש לומר שכאשר מפרקו נחשב כשבירה מוחלטת של הדבר, וכאשר מרכיבו נחשב כחשב כבניה מחודשת לעבור עליו באיסור בונה גם בכלים.

אמנם הראשונים (רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ר"ן, שבת קב) כתבו על מנורה של חוליות שנתפרקה שאין אסורה בנייתה אלא אם כן צריכים מעשה אומן, ומלשונם 'שנתפרקה' משמע שמעצמה נשברה, ועוד שהיא לא ראויה לאיסור לטלטל מנורה של חוליות שמא תישבר ויתקנה (שבת מז.), וכתבו שהאיסור משום צריכים מעשה אומן והרי זה כבנייה מחודש, ולא כתבו שמאחר ובעל הבית זה בנאה למשך זמן ורק מעצמה נתפרקה, אינה דומה לתריסי החנויות שעומדים מצד

אמנם אחרים פירשו בדעת המגן אברהם שגם בהברגה שייך תקיעה כשמבריקים בחזק רב עד שקשה מאוד לפתוח, וכמו שכתב בשער הציון (שם ס"ק לב) 'מלישנא דהמגן אברהם מוכח דכשיהדק בחזק על ידי השרוי"ף הוא חשוב כמו תוקע ממש, ועל כן אסור אפילו להטור בכל גווני'. ובשו"ע הרב (שם סיף כא) כתב 'שמדהדקין אותם בחזק מאד על פי הכלי'. ומאחר שדברי המגן אברהם מתיישבים באופן זה, שוב אין לחדש שפסק שיטת רמב"ם שלא הובאה כלל בראשונים אחרים או בפוסקים, ובוודאי שגם המאמר מרדכי מסכים לזה, ובפרט שבשולחן ערוך (סימן רעט סיף ז) מפורש פסק שהאיסור אינו משום מחזי כבונה אלא משום שמא יתקע. ולכן כל שאין חשש שמא יתקע אין איסור אפילו בהידוק, וכמו שפסקו הגרש"ז אויערבאך ובעל השבט הלוי.

איסור בונה וסותר בכלי בעל שני שימושים

שונים

ה"ט"ו (שם סק"ז) יצא לדון בכלי מתכת שנסגר למעלה על ידי הברגה, שדינו תלוי לכאורה במחלוקת מהר"ם מרוטנבורג והטור בדיון כוס של פרקים, שהרי אין דרך לסגור את ההברגה בגבורה שתקשה אחר כך לפתוח ומסתפקים בסגירה רגילה, ושוב כתב כי מכסה של כלי אין בו מלאכת בניין כלל, שהרי כל עיקר תשמיש הכלי באחסון שבו מתקיים דווקא במה שניתן לפתוח ולסגור את המכסה שלו, ולכן סגירת המכסה אינה בניה של הכלי והפתיחה אינה סתירה, והכל אינו רק שימוש הכלי, ודווקא ב'כוס של פרקים' שהכלי משמש רק לאחר חיבור הרגל לכוס, ניתן לומר שבכך נבנה הכוס להיות כלי.

במגן אברהם (שם ס"ק יב) הביא נידון קרוב ל'כוס של פרקים' שהרגל מתחברת לכוס על ידי הברגה, וכתב שהיא מהודקת בחזקה ואסור לכולי עלמא, והוסיף שאינו דומה לכיסויי הכלי שנסגרים על הכלי בהברגה, 'דהתם אין עשויים לקיום רק לפתחו ולסגורו תמיד', והראה מקום לעיין לקמן (סימן שיד סיף ז) שם יש מקרים נוספים של בניה לשעה ונפסק שאין בזה איסור בונה.

בשולחן ערוך הרב (סימן שיג ס"ק כא) כתב בביאור המגן אברהם: 'ומכל מקום כיווני כלים העשויים כך בחריצים סביב אף על פי שמהדקין אותם בחזק מאד על פי הכלי, אין בהם שום איסור, לא בנטיילתן משום סתירה, ולא בהחזרתן משום בנין, לפי שאינן עשויין לקיום כלל רק לפותחן ולסגורן תדיר גם בשבת עצמה, ולא אסור בנין עשוי וסתירתו אלא כשאינו עשוי עשוי מנת לסתור בשבת עצמה'. ואין כוונת הש"ע הרב שאם ניח את הבנין עד למוצאי שבת יש איסור בונה, אלא שסוג כזה של בניה שאינה מיועדת לעמוד לזמן ארוך אין בה איסור בונה, אבל בנין שמצד עצמו עומד להתקיים כמשכן, אלא שעל פי ציוו ה' פרקו אותו מדי פעם, יש בו איסור בונה וכמובאר בירושלמי (שבת ריש פרק זב), וכן פירש הגרש"ז אויערבאך בדעתו (ראה מכתבו לחזו"א בספר בנין שבת עמוד סז, ובעמוד נא).

אבל בלבושי שרד (שם) והחזו"א (סימן נ ס"ק ט ד"ה והא דכתבו ה"ט"ו והמג"א) כתבו גם בביאור המגן אברהם כמו שכתב ה"ט"ו, שאין הטעם משום שבניין שהוא לזמן אינו חשוב בנין, אלא לפי שאין זה כלל בניה של הכלי שהרי פעמים שהשימוש בכלי נעשה דווקא בפתיחתו.

דיני בניה וסתירה בכלים מתפרקים

להלכה: בניה בכלים אסורה בשני אופנים. א. בבניית הכלי ממש בתחילה. ב. בכלי מתפרק שכדי להרכיבו מחדש צריכים גבורה ואומנות, אבל כלי מתפרק שמתחבר שלא בגבורה ואומנות אין איסור לפרקו ולהרכיבו מחדש.

וכל זה מדין תורה, אבל רבנן גזרו בכלי העשוי מפרקים שתיקונו 'בגבורה ואומנות' לדעת הסמ"ג, או בדחיקה לדעת הראב"ד, שלא לתקנו אפילו בדרך רפויה, גזירה שמא יתקנו בגבורה ואומנות. וגם להראב"ד דאסר בכלי שתיקונו 'בדחיקה', היינו באופן שיש אפשרות של תקיעה, אבל כשאין אפשרות של תקיעה לא שייך גזירה.

ויש אומרים שכל האיסור להרכיב כלי העשוי מפרקים בגבורה ובאומנות, לא נאמר בהרכבת מכסה לסיר, שאינו מעשה בניה של הסיר שיש לו תפקיד

מצא שעון עזוב בישיבה

דן נכנס ללמוד בישיבה, והמשיגה שיבץ אותו באחד החדרים בפנמיה, הוא רוקן את תכולת מזוודתו לארון המיוחד לו, אולם לשמיכת החורף לא מצא מקום והחליט לדחוף אותה מעל גבי הארון, כעלה על הכיסא להניח את השמיכה מעל הארון הבחין שם למעלה בשעון מעורר שכנראה שייך לבחור שעזב את הישיבה, והסתפק האם מותר לו לקחת את המציאה לעצמו:

תשובה: יש לדון בשאלה זו מכמה צדדים: 1. האם תולים שזה שייך לשוכר אחרון: הנה למדנו במסכת בבא מציעא (כז.) במשנה: אם היה משכירו לאחרים, אפילו בתוך הבית הרי אלו שלו. והגמרא מקשה שנלך אחר שוכר האחרון, ותיצרה שמדובר 'שעשאו פונדק', ומשמע שבמקום שאין מסתובבים עוד אנשים, תולים לומר שזה שייך לאחרון בוודאי ואע"פ שהאחרון ג"כ כבר יצא מכאן, וכתב בערוך השולחן שיותר נח לתלות באחרון שחיפשו ולא מצאו, ממה שנאמר שאחד מהקודמים שכחורו.

אמנם מצאנו כמה הסתייגויות בד"ץ 1. הש"ך (ר"ס, סק"א) מגביל את זה שמדובר דווקא בדבר שאין בו סימן [והנתיבות חולק עליו] 2. הנתיבות (סק"ו) כתב בפשיטות שאם העלה חלודה לא שייך לומר ששייך לאחרון, אדרבה יש כאן הוכחה שמונח שם זמן רב 3. הנתיבות (סק"ו) עפ"י הראב"ד מחלק שם נמצא בגומא וכדו' שאפשר לומר שלא שמו לו לזה, אין הוכחה ששייך לאחרון.

גם באופנים שאין סברא לומר ששייך לאחרון, אם נאמר שהבעלים התייאשו ממנו יש לדון ששייך לאחרון הדר עכשיו שקונה בקניין חדר אם נמצא במקום שהוא להימצא (ס"י רס"ח, ס"ג). לפי זה בנידון דידן שמצאו מעל גבי הארון שזה מקום שאין משתמשים שם, הרי זה דומה לגומא שאפשר לומר שנשאר מהקודמים ולא דווקא מהאחרון, ואין כאן הוכחה ששייך לאחרון, וכל שכן כשהעלה אבק רב, וממילא חזר דינו לאבידה רגילה.

2) האם חייב להכריז: אם יש בו סימן ולא העלה אבק הרבה, וכאן יש לכאורה סימן מקום, חייב להכריז. וגם כשאין סימן אפשר שיש חיוב להכריז שהרי מצאו במקום שתלמיד חכמים מצויין שמחזירים להם אבידה בטביעות עין (ס"י רס"ב, כא).

אמנם יש כמה אופנים שאין חיוב להכריז: 1. אם יש שם גוים שדרכם לנקות שם מדי פעם, ומה שמוצאים לוקחים לעצמם או זורקים, (ר"ט, ס"ו). 2. במוסדות שהנהלה מודיעה שכל מי שנכנס על דעת שמפקיר כל מה שישיאר (פת"ח פ"ד, כא). 3. שהעלה אבק רב שניכר שכבר מונח כאן זמן מרובה ובוודאי הבעלים נתיאשו (רס"ב, ס"ה).

3) באופנים שהבעלים נתיאשו, מי זוכה בקניין חצר:

בגמרא (ב"מ, יא.) חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו. ובחצר המושכר נחלקו הרמב"ם והרא"ש (ס"י ר"ט, ס"ד) האם קונה למשכיר או לשוכר, ופסק הש"ך (שם ס"ק ט"ו) כדעת הרמב"ם שהמשכיר קונה והנתיבות (ס"י ר' בפתיחה) חילק בדעת הרמב"ם בין דברים שהונחו שם מדעת, לבין מציאה שלא על דעתן שכן המקום, ובה קונה המשכיר.

ובפתחי חושן (אבידה, פ"ט לה) כתב שבחורים הנמצאים במוסדות אין דינם כשוכרים אלא כאכסנאים מכיון שאפשר להעבירם בכל עת ממקום למקום ואין להם קנין חצר בחדרם. ולפי ב' הטעמים האלו המוסד יש לו קנין חצר ולא התלמידים.

4) האם גג הארון יכול לקנות חפצים למוסד?

בשביל שחצירו של אדם יקנה לו שלא מדעתו, יש כמה תנאים: א. חדר שאינו קונה מציאה אלא בדבר שהוא להימצא (נתיבות רס"ח, סק"ג) דהיינו שבעל החצר מעלה בדעתו שאפשר שיבא דבר זה לחצירו, או שנמצא במקום שימצאו לבסוף. ב. שהחצר תהיה משתמרת (ב"מ, יא.). ואם מדובר בכלי צריך שיהיה לה מחיצת (נתיבות ס"י ר סק"ג). וגם במקום שיש הרבה נכנסים ויוצאים דינו כחצר שאינו משתמרת (ש"ך ס"י ר"ט, סק"ה). ג. שיבא לחצר לאחר שנתיאשו הבעלים דאל"ה יש בזה ייאוש שלא מדעת (שי"ה) והנתיבות, רס"ב סק"א).

ומכיון שבמקרה דנן נראה שאין הוה להימצא, ואין לה מחצית וכן השעון הונח שם לפני ייאוש לא קנה הארון את השעון למוסד, ובפרט שברוב המוסדות אינם מעוניינים לזכות בחפצים אלו.

העולה לדינא:

כשניכר שכבר מונח זמן רב או במוסדות שמבהירים שמפקירים מה שהשאירו, או שיש שם גוים המנקים במקומות הללו ודרכם לזרוק הכול יכול המוצא לקחתן לעצמו.

אבל בלי המקרים הנ"ל, יש לו לנסות למצוא את בעל השעון ע"י סימן בגופו, במקומו ועל ידי טביעות עין.

עצמם לפירוק והרכבה בכל עת, ואסור לבנותה. ומוכח שדווקא הבניה הראשונה נחשבת כעשיית הכלי, וכלשון הרמב"ן (שם) 'דכי אמרינן אין בנין בכלים הני מילי בכלי שנחפר כגון מנורה של חליות, אבל הכא עושה כלי או מתקן כלי מתחלתו אין לך בנין גדול מזה'

ונראה שגם בדעת שאר הראשונים (תוס', תוס' הרא"ש, נמוק"י, שם), יש לדייק כן, שהרי אילו היו סוברים שכלים שיכולים להתפרק אם הוא בונה אותם לקיימם למשך זמן חייב, היה ראוי שיפרשו זאת, וגם שאם כן עולה מחלקות בין הראשונים, ולא ראינו לאחרונים שיכתבו כן.

אמנם הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה חלק א סימן ט"ז והיה נראה) הביא שהפנים מאירות (חלק ב סימן קכג) התיר למתוח את הקפיץ של השעון כדי להפעיל אותו, שמאחר שלאחר יום יצטרכו למותחו שוב נמצא שאין כאן תיקון גמור, והרי זה דומה להרכבה של מיטה רפוייה שאין בה איסור. אבל הפרי מגדים (אשל אברהם סימן שח ס"ק עה) כתב לאסור, 'דלא דמי למטה רפוייה וכדומה, שזה אין כלי כלל בלא המשכה, והוא כמכה בפטיש', וכן פסקו כמה אחרונים (ח"י אדם שבת סימן מד ס"ק מט, וראה חזו"א סימן נ ס"ט ס"ט).

הגרש"ז מבאר את כוונת הפרי מגדים, ששעון אינו דומה למיטה רפוייה של פרקים שעומדת ביסודה לפירוק כדי להיטלטל, ולכן פירוק המיטה אינו סתירה והרכבתה אינו בניה רק הכל מדרכי השימוש בה, אבל השעון דומה למיטה רפוייה שאין רגילין כלל בשום פעם לפרקה מרצון הטוב, אלא שדרכה להתקלקל תמיד מחמת השכיבה וצריכים תמיד לחזור ולהעמידה, שפשוט הוא שאיסור גמור הוא להחזירה בשבת, וגם השעון אינו עומד לעצירה מדי פעם, והעצירה היא קלקול של השעון, ולכן העריכה המחודשת של השעון בכלל איסור בונה, ואפי' שהתיקון אינו מתקיים רק ליום אחד והוא דומה להרכבה רפוייה, לפי שעל כל פנים יש כאן בניה גמורה.

ומבואר שכאשר מרכיבים כלי של פרקים שנבנה מתחילתו על מנת על מנת לפרקו יש בזה איסור בונה, ואם כן לכאורה המרכיב כיסא תינוק או עגלה תינוק על דעת לקיימה, יש בזה איסור בונה.

אלא שעל חידוש זה, מקשה הגרש"ז מהד"ן (שבת מה.) שמותר להחזיר את הנוצות אל תוך הכר, ואין בזה איסור של מתקן מנא, שרק ההרכבה הראשונה של הכר נחשבת לבניית הכר. והרי הכר אינו עומד להוציא ממנו את הנוצות מדי פעם, והוא דומה למיטה שאינה עומדת להתפרק שיש בהרכבתה המחודשת משום בונה, ומדוע מותר להחזיר את הנוצות לכר. וכתב לחלק, שהרכבת מיטה היא מעשה גדול וחשוב, ולכן גם בפעם השניה יש מלאכת בונה, אבל החזרת המוכין אינה מעשה חשוב ואין נחשב שיש בזה בניה חוזרת, וכתב כי אף שעריכת השעון הוא מעשה קל ממעשה החזרת המוכין, אך מכיון שהשעון ערוך בדרך של אומנות גדולה וחשובה, החזרת הפעולה של אומנות זו היא מעשה חשוב ונחשב למלאכת בונה.

עוד מצאנו דעת הגרש"ז אויערבאך (שמירת שבת כהלכתה פרק טז הערה כג) לגבי ניפוח חוזר של כדור רגל, שאין בדבר איסור מתקן מנא, 'דכל שאין בו טורח גדול וגם אין בו אומנות שפיר שרי'. ועוד מצאנו בגמרא (שבת קמח:) שו"ע סימן שח סעיף טז) שאסור לטלטל כירה שנשמטה אחת מרגלותיה שמא יתקע את הרגל לתקנה, וביאר רש"י (שם) שמא יתקע בחוזקה, וכן כתבו כל הפוסקים (שם). ומבואר שאם יתקע ברפוי אין איסור, ולכאורה לשיטת המנחת שלמה כיון שהרגל אינה עומדת לפירוק צריך להיות אסור ואפילו ברפוי, ובהכרח נצטרך לומר שהרכבת מיטה שלמה רפוייה נחשבת למעשה חשוב ומלאכת בניה, אבל השבה של רגל אחת למקומה אינה מעשה חשוב כדי להיחשב כבניה.

עלה בידינו, שכלי של פרקים שאינו עומד לפירוק מצד עצמו, אם בא לחברו מחזר חייב רק באופנים אלו: א. כאשר מרכיבו בטורח גדול או באומנות. ב. כאשר הדבר מפעיל מנגנון שנעשה באומנות גדולה, ג. במלאכה חשובה של הרכבת מיטה שלמה.

ומעתה בנידון של כיסא תינוק שמורכב על דעת שלא לפרקו, הרי אין בדבר לא טורח גדול ולא אומנות, וגם נראה שאינו נחשב מלאכה חשובה כבהרכבת מיטה שלמה רפוייה, ועוד שבמנחת שלמה (שם) כתב על המיטה רפוייה 'שאין רגילין כלל בשום פעם לפרקה מרצון הטוב', אבל כיסא תינוק הגם שמרכיבו לזמן רב, הרי רגילים לפעמים רחוקות לפרקו, וגם אחרים מפרקים תמיד כיסאות אלו, ולכן מעיקר הדין היה נראה שאין כאן מלאכת בונה בהרכבה חוזרת, אבל מכיון שזה ספק דאורייתא נכון להחמיר.

להלכה:

איסור בונה בכלים מהתורה נאמר דווקא בעשיית כלי בתחילה, או בהרכבה של כלי מתפרק כאשר ההרכבה נעשית בתקיעה או בגבורה ובאומנות, אבל הרכבה רגילה של כלי מתפרק מותרת מן התורה, אלא שרבנן גזרו על תיקון רפוי בכלי כשיש חשש שימשך לתקנו גם בתקיעה או בגבורה ואומנות, אבל כלי שאין בו מציאת של תיקון הנעשה בתקיעה או בגבורה ואומנות מותר לתקנו אפי' בהידוק.

בכיסא תינוק בדרך כלל לא שייכת מציאות של הרכבה בתקיעה או בגבורה ואומנות, ולכן מותר להרכיבו אפילו בהידוק ולא רק ברפוי. וכל זה בבניות חוזרות של הכיסא אבל ההרכבה הראשונה נחשבת לעשיית הכלי בתחילה ואסור. כמו כן, אם מרכיבים את הכיסא לתקופה ארוכה ביותר, נכון להחמיר שגם בניה חוזרת נחשבת לבניה מתחילה. את הרכבת המגש פשוט יותר להתיר, שהרי אין בהרכבתו משום בניה הכיסא, ואין בפירוקו משום סתירת הכיסא, כי הוא רק כמו מכסה הסיר שמותר אפילו לתקנו בגבורה ואומנות, כי סגירתו אינו בניית הסיר ופתיחתו אינו סתירת הסיר, והם רק שני כלים נפרדים המשמשים יחד. [ולכן גם אין איסור מכה בפטיש בהרכבה הראשונה של המגש לכיסא.]

וכל שכן שמותר להעלות ולהוריד את מושב הכיסא על גבי רגלי, כי מצטרפת בזה הסברא שאין כאן בניה כלל, אלא רק שינוי מיקום של מושב הכיסא.

